

STENHUGGEREN

medlemsblad
for

JYSK STENKLUB

AMATØRGEOLOGISK FORENING
AARHUS

MEDLEM AF DANSK AMATØRGEOLOGISK UNION

nr 2

1 oktober 1981

7 årgang

TANKER EFTER TUREN TIL FRANKRIG I JULI 1981

Så sidder vi igen engang med luppen for øjet og sorterer sten i forskellige bunker - i hvert fald vi, der var med på turen til Frankrig. Vi har ikke så meget med hjem som de foregående år. Måske bliver vi mere kræsne med tiden, men der er spændende ting fra spændende steder som f.eks. bjergkrystal og calcit fra St Marie-aux-Mines, pyrit, granat, epidot, hæmatit fra Grandfontaine, baryt (også xx), malakit, azurit, cerrusit, pyromorphit fra Steinbach ved Cernay, ferri-molybdæn, molybdænglans, kobberkis, malakit, bornit fra Château-Lambert, ametyst-xx, calcit-xx i geodestykker fra Idar-Oberstein. Geodestykkerne er dog kun smuler fra de riges bord, idet vi selv havde for kort tid på aftenbesøget i bruddet, men andre mere heldige forærede os noget.

Og hvad oplevede vi ellers på rejsen? - : Mineralmesse i St Marie-aux-Mines, mineralmuseet i St Marie-aux-Mines, besøg i gammel, lavloftet, vandfyldt og buldermørk mine i St Marie-aux-Mines, besøg i istandsat mine i Grandfontaine. Den var så bekvem, at selv et lille barn kunne gå oprejst derinde, fortalte Hanne Kunde os. Derudover besøg i mineral- og fossil-samlingerne på Strasbourgs universitet, besøg på imponerende mineraludstilling i Gérardmer og mineralbyen Idar-Oberstein.

Men der var også andet end mineraler: Lave bjerge med slotsruiner på toppene. Vingårde og smalle, blomstersmykkede gader i Eguisheim. Varmebølge og tordenvejr i bjergene. Dejlig mad og vin (franskmændene har god tid!). Frokosterne i det grønne. Besøg i EF-parlamentet i Strasbourg. Hubert Bari, der havde gjort et stort forberedende arbejde, inden han førte os omkring, og - Christian, som bare var der, da vi havde brug for ham, og som hjalp os på alle måder.

Turen til Frankrig 1981 var en problemfyldt tur, men også en dejlig tur, som vi nok aldrig glemmer.

Inger og Johan Clausen

SALTENPROFILET

I Aarhus Stifts årbøger 1949 fortæller maleren Harald Foss ved sønnen Gunnar Foss om et ophold i Jylland i slutningen af 1800-tallet. Det fremgår ikke sikkert hvornår, men vist om ved 1895. Harald Foss fortæller om et besøg ved "Slusen" eller Saltenprofilet: Gamle Frands var en godmodig, skikkelig bonde fra landsbyen Engetved 1/2 mils vej derfra (Høvilgdgård). Han omtalte tit en mærkelighed i dens nærhed, som vi også en dag tog i øjensyn.

Op mod brune lyngbakker knejsede en brun, næsten lodret klint i pyramideform, kaldet Slusen, som på længere afstand tog sig sælsomt ud, med to brede sorte bånd på midten. Ved at se den tæt ved viste det sig, at båndene var brunkulslag, som optræder flere steder på Silkeborg-egnen. Om denne mærkelige dannelses tilblivelse kunne gamle Frands fortælle følgende: Som en knægt på 9-10 år kendte han en olding på over 80, der havde fortalt ham, at da han som vogterdreng en morgen kom ned i engen med sine køer, så han med forbavselse, at landskabet var aldeles forandret, idet en stor del af den store lyngbakke var revnet forover og havde fyldt den side eng. I stedet for den brune bakke viste sig den hvide væg, som den står den dag i dag.

Man mente, at skredet skyldtes de utallige kilder, som vælder ud ved bakkens fod og danner en plantefyldt dam, ud fra hvilken en bæk slynger sig ned til Salten A. Man kan af meddelelsen slutte, at jordskredet må være foregået for omkring 130 år siden. Fremtoningen er dobbelt fængslende på den måde, at jeg ingensinde så et sted, der således ligesom afdækkede Jordens indre. Hvis ovenstående er korrekt, skulle Salten-profilets opståen dermed kunne dateres til ca 1765. Kildedale synes således at kunne opstå spontant - og dø igen - uden at nogen påvirkning kan påvises.

hilsen fra Dolly

MAXI-KRYSTAL

Torsdag 6 august 1981 besøgte vi Brattekleiv ved Evje - stedet, hvor vi på klubturen i 1979 fandt beryl. Vandstanden i hullet i midten var sunket, så at ca halvdelen nu var tørt. Midt i den tør lagte del søgte vi efter beryl og fandt også lidt, men derved afdækkedes en meget stor orthoklaskrystal. Den var ca. 25 cm tyk, og den intakte del af højden var ca 40 cm. Det tredje mål kunne vi ikke tage, da krystallen fortsatte ned i stenbunker og vand, og det var umuligt at rokke den. Vi kunne jo ikke tage den med og vise den frem, men I skal altså lige høre om den alligevel. Det var meget svært at sige farvel til den.

Inger og Johan Clausen

MESSEN I JELLING, LØ-SØ 5-6/9 1981

forløb, såvidt en menig deltager skønner, særdeles vel. Der var vel henved 25 boder med handlende, byttere og udstillere, - flest af de første. Nogle af de handlende kom fra Norge og Sverige, og de havde medbragt mange nye (om man så må sige) og flotte sten samt lidt af suset fra Skandinavien. Foruden vore egne kendte forhandlere, som også havde rullet sig vældigt ud, var der også ved nogle af boderne hidtil ukendte (af mig) af dansk oprindelse. Alt i alt en stor og broget udstilling, hvoraf man af det meste ovenikøbet kunne erhverve så meget, som man havde lyst til - og råd til.

Blandt de besøgende sås kun et begrænset antal bekendte fra klubben, men der kom og gik en støt strøm af mennesker begge dage, så det skortede ikke på aktivitet. Høsten: nogle pænere stykker, hvoraf nogle kommer op på præsenrhylden, og nogle skal bruges til foræringer. Desuden et stort antal nye/sjældne/interessante/pæne sten til samlingen - 28. Det lykkedes at komme igennem dagene uden større budgetoverskridelse ved at udøve en vis fornuftig beherskelse og kombinere handlerne med bytning af medbragte sten.

Begunstiget af kønne omgivelser og et heldigt sommervejr fornemmedes det hele som lidt af en folkefest. Tak til arrangørerne for dette nye og friske indslag i det danske stenliv. Det var så åbenlyst en succes for alle parter, at vi vel må forvente, at det bliver gentaget igen og igen ..., og det kan vi jo så glæde os til.

Annonce:

Sv. Sonnichsen

INTERNATIONAL MINERALS & GEMS
v/Niels Schjeldahl, 06-253210

Birgittevej 6
8220 Brabrand

Nye mineraler er hjemkommet fra Tsumeb:

Rhodochrosit (lyserød) med Gips xls (7x6x5 cm) kr. 1.295.00
Boltwoodit. Gule "Rosetter" på matrix (8x6x6 cm) kr. 695.00
Cerussit xls på Calcit og Sphalerit (10x7x4 cm) kr. 685.00
Smithsonit. Farveløse xls på matrix (9x6x5 cm) kr. 710.00
Malakit. Lysegrønne "Kugler" på Calcit (8x6x4 cm) kr. 295.00
Topas xls på Feldspat xls (4x4x4 cm) kr. 325.00

Endvidere 25 mindre stykker fra Tsumeb til priser omkring kr. 50.00

Vi har selvfølgelig også andre mineralstykker fra Tsumeb og den øvrige del af verden.

I Østrig var vi så heldige at bo hos en Strahler i umiddelbar nærhed af Untersulzbachtal. Vi købte hans beholdning af skønne Epidot xls fra det klassiske findested ved Knappenwand. Priser fra kr. 40.00 til kr. 200.00.

Desuden anbefaler vi os med alt til stenslibning og smykkeindfatning.

Vi har sikkerhedshjelme til kr. 40.00 og meget andet.

Kig ind. Vi træffes dagligt, men ring for en sikkerheds skyld først.

Postordre ekspederes gerne, men vi ser os desværre nødsaget til at beregne porto.

DANNELSE AF AGAT, GEODER, SEPTARIER m.m. af sedimentær oprindelse. III.

Geoder (fortsat). En konkretion vokser normalt indefra og udefter. Hvis den er udkrystalliseret udefra og indefter og afsluttet med et hulrum indeni, kalder vi den for en geode. Nogle konkretioner, der således er vokset udefra og indefter, har kunnet fortsætte væksten, indtil de er fuldstændig udfyldte. Det vil være rimeligt også at kalde dem geoder, da de jo er dannet på samme måde.

Vi har sikkert fornemmet, at dannelsen af geoderne må være startet på samme måde som ler-calcit-konkretionerne i istidssøerne, men det må være foregået på havbund og har taget længere tid. De sedimentære lag, de siden har befundet sig i, er blevet til skifre. Det, der er årsagen til, at de er blevet hule, er, at de oprindelige kolloide noder har indeholdt forholdsvis meget vand. Udkrystallisationen er begyndt med en forholdsvis hurtig (finkornet) hærkning af skallen, hvorefter resten af processen er foregået ret langsomt. Sammen med de omgivende sedimentære lag er de af de overliggende lag efterhånden presset ned i jordens dyb, måske 3 - 10 km. Den tidligt hærtnede skal har herunder beskyttet det endnu bløde indre. Mange år er så hengået, og forskydninger i jordskorpen har vendt op og ned på tingene. De geoder, man kan finde og samle op i dag, er skubbet op ved dannelsen af foldebjerger, hvorefter de er blevet frilagt ved forvitring. Den sejge calcedonholdige skal modstår både forvitringen og en eventuel rulletur ned ad bjerget.

Temperaturen stiger, når man går indad mod jordens indre. Udskillelse af krystallerne har ikke kunnet ske på grund af fordampning, men derimod nok ved en temperatursænkning. Det er derfor rimeligt at antage, at krystallerne indeni geoderne er dannet på opturen nede fra dybet. Skallen omkring en geode er meget tæt. Den kan være så tæt, at ikke engang vand, som ellers er meget tyndt, kan komme igennem, og det vand, der udskilles fra den indre kolloide opløsning, bliver således fanget i den indre hule. Engelsktalende stensamlere kalder sådanne geoder for enhydros. På dansk kan de hedde det samme eller måske kaldes vandagat (?)

Agat er nok den form af de finere nodulære konkretioner, som vi kender bedst. Den er næsten helt igennem en slags calcedon, dvs. næsten rent mikrokrystallinsk kiseltsyre (SiO_2) med vekslende mængder af urenheder. Undertiden er agatnoderne hule indeni ligesom geoderne. Det, der karakteriserer agat som agat er, at calcedonen er afsat i et stort antal af fine, ofte farvede lag. Udfældelsen af lagene er sket - et ad gangen - udefra og indefter, således at hvert lag følger konturerne af det lag, der ligger udenfor. Den ydre skals form er derfor bestemmende for, hvor regelmæssigt eller uregelmæssigt lagene forløber. Der forekommer derfor mange forskellige former, som der anvendes forskellige maleriske betegnelser for, f.eks. fæstningsagat. Navnet agat stammer fra den italienske flod Achates i Dal de Noto.

KJELD ROSE
MINERALIMPORT

STENBUTIKKEN Borggade 3
8000 Aarhus C 06-190422

MINERALER - RA ÆDELSTEN - SMYKKESTEN - SJÆLDNE BJERGARTER - SLIBE-
SKÆRE- OG POLERMASKINER - DIAMANTSKÆRESKIVER - SLIBE- OG POLERPULVER

Nye slibematerialer er hjemkommet i mindre klumper, for eks. træ-agat
Botswana-agat, blå aventurin, slangeskins-agat, mos-agat og ametyst.

Agat har været et skattet materiale gennem lange tider - anvendt både til smykker og brugsgenstande eller begge dele i forening. Allerede sumererne i Mesopotanien savede, sleb og polerede ting i agat for 5000 år siden, bægre, krus, økehoveder, perler o.m.a. Agat har hårdheden 6.5 - 7, er meget sejt at forarbejde, kan bringes en meget fin polish.

Båndede agater findes både i ryolit, i basalt og i sedimentære bjergarter. Hvis man vil vide, om en agat stammer fra sedimentære lag eller fra vulkanske bjergarter (igneous rocks), kan man begynde med at se på overfladen. Der sidder ofte udvendigt rester af de originale omgivelser tilbage på agatklumperne. Den ydre form kan også afsløre oprindelsen, idet de vulkanske agatklumper oftest er ret glatte og afrundede udvendigt. Begynder man at slibe i skallen, skulle der også her være mulighed for at skelne, idet den ydre skal er mere siliciumholdig hos de vulkanske agater. Skæres stenen igennem, så båndene kan ses, vil et oprindeligt glattere ydre afspejle sig indeni ved jævne forløbende bånd. Omvendt vil de sedimentære agaters nubrede ydre give et tilsvarende uregelmæssigt indre. Hvis der findes flyde-kanaler fra det indre til det ydre, er det en vulkansk agat.

De sedimentære agater er ikke så almindelige som de vulkanske, idet den sedimentære nodul foruden, at den skal bestå af næsten rent silica-kolloid, i den senere udvikling må udsættes for de fysiske betingelser, der er nødvendige. Antagelig har udfældelsen af båndene i den sedimentære agat taget meget lang tid - millioner af år? - Små ændringer af temperaturen fra tid til anden har medført udskillelse af lag efter lag af varierende udseende. Der er en utrolig mængde lag i en agat. Når der er farvegivende stoffer i den resterende del af den kolloide opløsning, vil der ind imellem udfældes et farvet lag. De særligt flotte røde lag skyldes jernforbindelser.

Septarier. Måske er de knolde, man kalder septarier, de mest fantastiske og spektakulære af alle de sedimentære konkretioner, på grund af deres meget varierede og spændende indre. Trods det, at den indre struktur afviger drastisk fra, hvad vi kender i agater og geoder, menes det, at oprindelsen til septarierne er den

EN RUND FØDELS DAG - OG EN Udstilling

Til næste år, 2/11 1982, fylder klubben 10 år. I den anledning vil vi prøve at finde et egnet sted for en udstilling i skolernes efterårsferie. Alle, der vil give en hjælpende hånd, er velkomne - både med mineraler, ideer og organisations-talent. Henvendelse hurtigst muligt til

Jon Svane

TUR TIL GOTLAND ?

Man er i færd med at finde ud af en tur til Gotland i Kristi-himmelfarts-ferien 1982. Turen vil kræve hele ugen, så det vil blive nødvendigt for dem, der har arbejde, med en 3 - 4 ekstra fridage. Der kommer måske noget mere frem om sagen til næste gang - vi ser. Hvis du er interesseret, vil det måske være klogt, om du selv holder dig orienteret om udviklingen.

TURUDVALG ?

Der høres røster i kulisserne om en eventuel etablering af et turudvalg. Når man ret betænker, hvor mange der på egen hånd udenom klubbens arrangementer forsøger at slide asfalten af vejene, så må det vel også blive en let sag at udpege et passende antal erfarne og kapable personer til et sådant udvalg. Jeg ved ikke, hvem der måtte ville? - Var det en idé indledningsvis at diskutere behov og muligheder d. 10/10? Man kunne så fundere over fremkomne synspunkter en månedstid og derefter skride til handling, - hvis ellers der bliver stemning for det.

LOTTERIET Det er tid at minde om, at du gerne må finde nogle pæne og eller interessante sten frem og, så vidt som du nu kan nænne det, forære dem til klubben, som derefter udlodder dem på vanlig vis ved julemødets lotteri d. 12/12, - se programmet. Dine gaver kan gives til Jon Svane ved enhver lejlighed og hellere straks end for sent.

r. f. bestyrelsen

samme - nu velkendte: Noduler er dannet på havbunden af en blanding af lerslam og kolloid calcium-karbonat, der jævnlige også indeholder noget kisel og jernforbindelser. De bløde og klæbrige noduler vokser, indtil de lejlighedsvist bliver overdækket med et lag lerslam, der er tykt nok til at afbryde opsamlingsprocessen. Senere kan nye noduler starte ovenpå igen. Størrelsen af septarierne varierer fra golfkugle-størrelse til omkring 2 m i diameter. De store septarie-noduler må have vokset gennem mange år. Senere har de så været en tur nede i dybet og op igen.

Ldfældelsen af lerslam som en kugleskal udenom den kolloide opløsning har været det første skridt mod det færdige produkt. Leret er blevet kittet sammen af calcit. (Her må vi afbryde, men nu skimtes enden).

r

FORSKRIFT TIL ABY-KLUB-MØDERNE

I den time, der går forud for de normale klubmøder, kl 13.30 - 14.30, kan der handles, byttes sten og fossiler, snakkes, og hvad man ellers kan finde på, - på vanlig vis. r

NÆSTE BLAD

Redigeringen af næste blad er allerede under forberedelse. Har du noget, som du gerne vil fortælle om, så gå i krig med det nu og fremsend dit bidrag til den almen underholdning til redaktøren, således at vi kan nå at få det med i julenummeret. r

STUDIEAFTENER - SLIBNING - SØLVARBEJDE

Til studieaftenerne på Aby bibliotek om mineraler og til bytteaftenerne kommer man blot, dem der har lyst og tid. Tilmelding er ikke nødvendig.

Det samme kan siges om håndværkeriet på Sct Annagades skole. Der køres ikke noget egentligt kursus. Man kommer blot og laver, hvad man har lyst til. Har du ikke deltaget i kursus om de dele tidligere, vil der nok altid være én, der er villig med gode råd. r

TIL FOSSILISTERNE !

Vi er nogle stykker, der samler på fossiler, og vi kunne tænke os at starte en interessegruppe omkring fossilerne, f.eks. 1 tirsdag aften om måneden. Har I lyst at være med, så vil vi prøve at tage et bestemt emne op hver gang og tage materiale med, hvem der har noget, og høre lidt om graptoliter, søpindsvin, brakiopoder og hvad der nu kan interessere jer. Hvis det viser sig, at den 2. tirsdag i hver måned kan passe os, kan vi være på Aby bibliotek - men det kan vi snakke om. Har I tiden og lysten, så ring til mig. Så ser vi, om vi kan få det op at stå.

Elverdalsvej 31, 8270 Højbjerg,

tlf 06-270247 Grete Rasmussen

Formand, Hanne Kunde, Bøgevej 7, 8260 Viby J	tlf 06-140100
Sekretær, Jon Svane, Kildehøjen 64, 8240 Risskov	06-210606
Erik Jensen, Plutovej 8, 8270 Højbjerg, medl. af best.	06-149521
Dolly Jacobsen, Augustenborggade 19, 8000 Århus C, medl. af best.	06-143461
Kasserer, Ingemann Schnetler, Fuglebakken 14, Stevnstrup, 8870 Langå	06-467282
Jysk Stenklub, giro 1217380, Fuglebakken 14, Stevnstrup, 8870 Langå	
Bladfordeler, Grete Rasmussen, Elverdalsvej 31, 8270 Højbjerg	06-270247
Redaktør Sv. Sønnichsen, Agernvej 115, 8330 Beder	06-937113

PROGRAM FOR JYSK STENKLUB

Lø 26/9 1981 kl 09.00 afgang fra kasernearealet. Tur til Salten ved Silkeborg og Dolly's gård. Vi skal blandt andet se det geologi-historisk berømte Salten-profil og der er chance for at finde de mærkelige vindslebne sten, dreikanter.

Ti 29/9 1981 kl 19.00, 19.30 - . Bytteaften på Aby bibliotek.

Lø 10/10 1981 kl. 14.30 på Aby bibliotek. Foredrag om kulmineraler af Jon Svane

Lø 31/10 1981. Tur til Odense. Vi kører sammen med medlemmer fra Randers-klubben.

Afgang Randers med bus kl 08.30 fra Frederikspladsen, ved rutebilstationen.

Afgang Aarhus med bus kl 09.00 fra kasernearealet ved Frederiks allé.

Odense-klubben er vært for en fælles sammenkomst med de øvrige klubber i landet.

Det foregår på Højmeskolen ca kl 11.00 - 17.00. Der arrangeres fællesspisning med medbragt mad, og der vil blive mulighed for at købe kaffe, brød og sodavand. Tag godt med sten med, for der skal byttes. Pris 70 kr betales ved tilmelding, senest 13/10. Se iøvrigt om tilmelding nedenfor.

Lø 14/11 1981 kl 14.30 på Aby bibliotek. Foredrag om mikro-fotografering af Erling Vinter, Odense.

Lø 21/11 1981 kl 06.00 fra kasernearealet i Aarhus. Tur til Hamborg. Hjemkomst kl knap 24.00. Ved tilstrækkelig tilslutning fra Randers, vil bussen starte fra Frederikspladsen, Randers og samle op i Aarhus. Pris 100 kr betales ved tilmelding senest 28/10. Til de nye: Der er stenmesse. Se iøvrigt nedenfor.

Lø 12/12 1981 kl 14.30 på Aby bibliotek. Julemøde. Stenlotteri m.m. Tag ikke selv kaffe/brød med: Klubben arrangerer dette på traditionel vis.

Tilmelding til turene til Odense og Hamborg sker til Hanne Kunde. Der er i bladet indlagt tilmeldelsesblanketter. Tilmelding til andre ture sker til Jon Svane. Adresser, tlf-nr og giro-nr findes på side 7.

Aktiviteter på Sct Anna-gades skole: Der slibes og smedes som sædvanligt,
 onsdage kl 14.00 - , slibning af sten. Første gang den 16/9 ,
 onsdage - 19.00 - 21.45 , slibning
 torsdage - 19.00 - 21.45 , sølv- og metalsmederi.

Tirsdagsmoder på Aby bibliotek kl 19.00/19.30 til - .

1. og 3. tirsdag i hver måned: elementær mineralbestemmelse.

2. tirsdag i måneden er i skrivende stund ledig til andet.

Sidste tirsdag i hver måned byttes der sten.

Bestyrelsen

Husk at du selv må medbringe det nødvendige til eftermiddags-kaffen/teen på Aby !